

Łódź, dnia 25 lipca 2022 roku

R E C E N Z J A

rozprawy doktorskiej lekarza Ryszarda Górskiego pt.:

**Ocena porównawcza dolegliwości bólowych kręgosłupa w odcinku szyjnym i
lędźwiowym wśród lekarzy dentystów i studentów kierunku lekarsko-
dentystycznego**

Dolegliwości bólowe w obrębie kręgosłupa są często spotykane w praktyce ortopedycznej. Mogą być one wynikiem różnej patologii w tej okolicy lub być efektem zmian związanych z wymaganą pozycją w czasie wykonywania pracy zawodowej.

Bóle kręgosłupa są także często spotykane wśród lekarzy, szczególnie w grupie wykonującej zabiegi operacyjne oraz wśród stomatologów, pracujących w wymuszonej pozycji ciała. Dane statystyczne wyraźnie wskazują, że u ponad 90% stomatologów stwierdza się zaburzenia w obrębie narządu ruchu, szczególnie często manifestujące się w obrębie szyjnego oraz lędźwiowego odcinka kręgosłupa.

Bóle kręgosłupa stanowią więc nie tylko problem medyczny ale również społeczny i psychologiczny.

Podjęcie, przez Doktoranta badań nad tym zagadnieniem i próba oceny przyczyn powstawania i czynników wpływających na powstawanie dolegliwości bólowych kręgosłupa szyjnego i lędźwiowego w grupie lekarzy dentystów i studentów kierunku lekarsko-dentystycznego należy przyjąć z uznaniem.

Przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska lekarza Ryszarda Górskiego jest estetyczną monografią, obejmującą 114 stron druku komputerowego, uzupełnionych 46 tabelami. Piśmiennictwo specjalistyczne obejmuje 179 pozycji.

Rozprawę doktorską dr Ryszarda Górskiego, dość nietypowo rozpoczyna spis, zamieszczonych w pracy tabel po którym przedstawia streszczenie rozprawy w języku polskim i następnie angielskim.

Po tych częściach pracy Doktorant przechodzi do właściwej tematyki rozprawy doktorskiej, rozpoczynając od wstępu, w którym omawia istotę

problemu związanego z dolegliwościami bólowymi kręgosłupa i zasadność podjętego tematu.

W kolejnym rozdziale Doktorant przedstawił rys historyczny omawianego zagadnienia. Jak wynika z tej części pracy problem dolegliwości kręgosłupa znany był już w roku 1500 przed naszą erą, a pojęcie rwy kulszowej wprowadził Hipokrates. Badania nad tym zagadnieniem, mimo wielu ustalonych już teorii, trwają nadal.

Po tym ciekawym rozdziale dr Ryszard Górski przechodzi do anatomii kręgosłupa, szczegółowo omawiając jego poszczególne odcinki, po czym przedstawia zagadnienie epidemiologii dolegliwości bólowych kręgosłupa w odcinku szyjnym i lędźwiowo-krzyżowym.

W kolejnym rozdziale Doktorant zajmuje się ergonomią pracy, skupiając się szczególnie na ergonomii pracy u lekarzy stomatologów, analizując przy tym przyczynę tak częstych dolegliwości bólowych kręgosłupa w tej właśnie grupie zawodowej.

W następującym po nim, rozległym rozdziale Autor pracy przedstawia zagadnienia związane z przyczyną dolegliwości bólowych w odcinku szyjnym i lędźwiowym kręgosłupa, omawiając szczegółowo czynniki zależne i niezależne od pacjenta.

W rozdziale materiał i metodyka pracy Doktorant zawarł także cel swojej rozprawy, którym była ocena porównawcza występowania dolegliwości bólowych kręgosłupa w odcinku szyjnym i lędźwiowym wśród studentów kierunku lekarsko-dentystycznego i lekarzy dentystów. Doktorant postanowił dodatkowo określić przyczyny ich powstania w zależności od ocenianych czynników oraz jakości zdrowia psychicznego i fizycznego wśród badanych.

Na przeprowadzenie badań Doktorant uzyskał zgodę Komisji Bioetycznej przy Warszawskim Uniwersytecie Medycznym nr AKBK/70/15 z dnia 2 czerwca 2015 roku.

W celu realizacji zamierzonych celów, Doktorant wykorzystał dane uzyskane z 5 kwestionariuszy, w tym: „*Neck Pain and Disability Scale*” oceniający dolegliwości w odcinku szyjnym kręgosłupa, *The JOA Back Pain Evaluation Questionnaire*” oceniający odcinek lędźwiowy kręgosłupa, „*The Occupational Role Questionnaire*” oceniający jakość pracy lekarzy dentystów, SF-12 oceniający jakość życia, a także autorski kwestionariusz Doktoranta.

Ocenianych podzielono na 5 grup uwzględniając w nich studentów 3-5 roku stomatologii oraz absolwentów kierunku lekarsko-dentystycznego oraz lekarzy dentystów w zależności od stażu pracy (od 1 do ponad 15 lat pracy zawodowej).

Ankiety, które zbierane były w latach 2015-2016, Doktorant wysyłał do różnych ośrodków medycznych, a także zamieścił je *on line* w grupach społecznościowych, dedykowanych dla lekarzy stomatologów i studentów kierunku lekarsko-dentystycznego.

W badaniu wzięło udział 567 osób, w tym 101 studentów kierunku lekarsko-dentystycznego w średnim wieku 23.4 lat, głównie kobiety (76%) oraz 466 lekarzy dentystów w średnim wieku 35.5 lat także w przeważającej liczbie kobiety (71%).

Uzyskane wyniki opracowano statystycznie przy pomocy wybranych testów.

W kolejnym rozdziale Doktorant omówił wyniki przeprowadzonych badań. Większość wyników przedstawił w tabelach.

Na podstawie przeprowadzonych, bardzo szczegółowych analiz wielu czynników, Doktorant wykazał, że dolegliwości bólowe kręgosłupa lędźwiowego zgłaszało aż 98% lekarzy dentystów i 97% studentów. Dolegliwości bólowe w obrębie kręgosłupa szyjnego były nieco rzadsze i występowały odpowiednio w 89% i 87%. Zarówno studenci jak i lekarze stomatolodzy uważali, że poziom stresu w ich pracy jest umiarkowany.

Doktorant potwierdził też doskonale znane fakty iż picie alkoholu i palenie papierosów wpływa negatywnie na zdrowie fizyczne, a także wpływ stażu pracy na dolegliwości kręgosłupa szyjnego i lędźwiowego oraz na satysfakcję z wykonywanej pracy.

Inne analizowane czynniki, jak specjalizacja, wiek, staż pracy, BMI, wzrost, pozycja pracy czy praca z asystą oraz liczba dziennie wykonywanych zabiegów nie miały wpływu na dolegliwości bólowe w obrębie kręgosłupa szyjnego i lędźwiowego.

Podsumowując wyniki analiz kwestionariuszy Doktorant wykazał, że lekarze starsi wiekiem wykonują więcej zabiegów w ciągu dnia. Ich zadowolenie z pracy jest większe gdy pracują 40 lub więcej godzin tygodniowo. Doktorant stwierdził także, że aktywność fizyczna badanych wpływa istotnie na wyniki w sekcji *Mental Health* kwestionariusza JOABPEQ wśród lekarzy stomatologów i studentów, sam zaś kwestionariusz JOABPEQ dostarczał najwięcej informacji umożliwiających analizę danych badanej grupy.

W dalszej części rozprawy Doktorant przeprowadza dojrzałą i rzeczową dyskusję w której zawarł szczegółową analizę wyników uzyskanych na podstawie przeprowadzonych badań. Dyskusja jest podzielona na podrozdziały zgodnie z omawianymi i badanymi parametrami. Doktorant analizując szczegółowo wyniki swoich badań czyni swoisty wkład w rozwiązywaniu istotnych problemów związanych z omawianą problematyką. Polemika, którą przeprowadza jest dojrzała i rzeczowa. Zawiera najistotniejsze problemy poruszane w rozprawie doktorskiej. Poszczególne omawiane parametry omawia z dużą dokładnością.

Wnioski, w liczbie 9, zawarte po dyskusji, kończą zasadniczą część rozprawy doktorskiej lekarza Ryszarda Górskiego. Większość z nich ma znaczenie praktyczne i poznawcze, a także duże znaczenie dla badaczy zajmujących się zmianami zwyrodnieniowymi kręgosłupa w różnych grupach zawodowych.

Spis piśmiennictwa, zawarty po zamieszczonych licznych załącznikach zawiera 179 pozycji i pochodzi z ostatnich 20 lat, poza rodzimym, w zasadzie angielskojęzyczne z dość dobrą reprezentacją prac z ostatnich 5 lat. Poszczególne pozycje piśmiennictwa są poprawnie cytowane w rozprawie.

Moje uwagi do pracy to :

1. Brak numeracji rozdziałów, co utrudnia czytanie pracy
2. Brak odrębnego rozdziału przedstawiającego założenia i cele pracy
3. Nieco rażą określenia typu „ *materiał podzielono na 5 grup...* ” , gdzie ładniej byłoby badanych podzielono na 5 grup...
4. Niezbyt zrozumiała jest tabela 1, w której Doktorant raz podaje płeć, a raz rozpatruje ją łącznie
5. Tabela 2 powinna mieć ujednolicony opis, a nie część w języku polskim i część w angielskim, ta uwaga dotyczy większej liczby tabel.
6. We wnioskach Doktorant nie odniósł się do celu pracy jakim była analiza porównawcza dolegliwości bólowych kręgosłupa w odcinku szyjnym i lędźwiowym wśród lekarzy dentystów i studentów kierunku lekarsko-dentystycznego. Co prawda w rozdziale omawiającym wyniki badań, porównuje grupę studentów z lekarzami stomatologami, jednakże we wnioskach tej analizy nie przedstawił.

Na podstawie oceny całości pracy stwierdzam, że Autor wykazał umiejętność wyboru aktualnego zagadnienia naukowego, dobrał właściwą metodykę pracy i przeprowadził badania stosując prawidłowo dobrane metody. Wnioski pracy zredagował jednak mało precyzyjnie w oparciu o uzyskane wyniki, nieco

odbiegające od założeń pracy. Wyniki badań Doktoranta, w mojej ocenie, mają znaczenie praktyczne dla lekarzy zajmującymi się problematyką choroby zwyrodnieniowej kręgosłupa ze szczególnym uwzględnieniem ich występowania w poszczególnych grupach zawodowych.

Rozprawa doktorska lekarza Ryszarda Górskiego pt.: *Ocena porównawcza dolegliwości bólowych kręgosłupa w odcinku szyjnym i lędźwiowym wśród lekarzy dentyistów i studentów kierunku lekarsko-dentystycznego* stanowi interesujący i nowatorski dorobek Autora i jednocześnie oryginalne podejście do problemu naukowego jakim są zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa występujące u lekarzy stomatologów. Przedstawiona mi do oceny praca świadczy o umiejętności formułowania problemów i założeń badawczych, a także o trafności wyboru metod i narzędzi badawczych

Rozprawa została starannie napisana i estetycznie udokumentowana. Doktorant wykazał dużą dociekliwość badawczą, dobre przygotowanie fachowe oraz konsekwencję w realizacji wybranego zagadnienia naukowego. Przedstawiona praca prezentuje dobrą ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w dyscyplinie nauk medycznych, sam zaś Kandydat udowodnił, że potrafi samodzielnie przeprowadzić ciekawe badania naukowe.

Praca ta daje podstawy do stwierdzenia, że rozprawa doktorska spełnia warunki określone w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668).

Z przekonaniem o jej wartości naukowej, a szczególnie praktycznej, mam zaszczyt przedstawić Przewodniczącemu Rady Dyscypliny Nauk Medycznych Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego w Warszawie wniosek o dopuszczenie lekarza Ryszarda Górskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. med. Marek Synder